

3. Waar blijven wij dan?

[Een kwestie van overstappen](#)

[De Bijbel herontdekt](#)

[De Woord-theologie van Barth](#)

[De 'God-is-dood' ideologie](#)

[Het menselijke van de Bijbel](#)

[Door God geïnspireerd?](#)

[Lees wat er staat!](#)

[Lees! Er staat niet wat er staat!](#)

[Een nieuwe oriëntatie](#)

Een kwestie van overstappen

Wie de Bijbel serieus wil nemen, wordt in de moderne wereld onvermijdelijk voor een keus gesteld: doorgaan op de traditionele lijn, of overstappen op het wetenschappelijk verantwoorde spoor. Voor velen is dit niet zomaar een kwestie van even overstappen, maar een ingrijpende stap, een gewaagde onderneming, een sprong in het onbekende. Wie op de traditionele lijn zit, weet tenminste waar hij aan toe is: hij bevindt zich op het spoor van de vaders. Of hij ergens naar toe gaat en überhaupt vertrekt naar een bestemming, is een andere vraag. Hij heeft in ieder geval de illusie dat hij goed zit, want zaten de vaders soms niet goed? Wie echter overstapt op het wetenschappelijke spoor, moet het oude vertrouwde verlaten en zich begeven op een traject dat nog niet goed aangegeven staat in het kerkelijke spoorboekje. Waar gaat deze trein naar toe? Zit je er wel goed? Kun je zomaar overstappen? Hoe zit het met je bagage?

In de gesprekken op colleges, op gemeente-avonden en in bijbelkringen over de bevindingen van de moderne bijbelwetenschap heb ik meer dan eens iemand horen uitroepen: "Waar blijven wij dan?". Deze uitroep komt altijd op het moment dat zo iemand beseft dat hij voor een duidelijke keus gesteld wordt: òf op de traditionele lijn blijven zitten, òf overstappen. Ik neem deze uitroep heel serieus: niet als een retorische vraag die men stelt zonder een antwoord te verwachten, maar als een echte vraag, waarop een weerwoord verwacht wordt. Wat nu volgt, is mijn antwoord op deze vraag. Voor wie op het oude spoor wil blijven zitten, kan dit antwoord kort zijn. U blijft gewoon waar u bent. U gaat ook nergens naar toe, want u bent zojuist aangekomen op het eindpunt. Als u verder wilt, moet u nu overstappen. Toch blijven zitten? Dat kan uiteraard. Maar wilt u anderen, die willen overstappen, niet raar aankijken, of hen dwingen ook te blijven zitten?

Degenen die nu of enige tijd geleden uitgestapt zijn en nog op hun aansluiting wachten, krijgen hierbij een uitvoeriger antwoord. Het minste waarop u recht hebt, is informatie over het voor velen onbekende traject van het wetenschappelijke spoor. Alvorens de nodige inlichtingen te geven, wil ik eerst iets meer zeggen over het overstappen zelf. Overstappen betekent een overgang, een koersverandering die soms heel ingrijpend kan zijn. Je gaat iets verlaten en dat betekent afscheid, dat niet alleen weemoed maar

ook pijn kan meebrengen. Je gaat iets, waaraan je vroeger houvast had, loslaten en dat kan een gevoel van onzekerheid teweegbrengen, een besef van in een crisissituatie te verkeren. Overstappen is daarom een kwestie van vertrouwen. Je maakt erop staat dat de informatie die je krijgt betrouwbaar is en je rekent erop dat je jezelf toevertrouwt aan deskundigen. Ik besef maar al te goed dat dit vertrouwen vaak ontbreekt, gezien de ongelukken die in het verleden gebeurd zijn. Niets is moeilijker terug te winnen dan verloren vertrouwen, maar dit betekent niet dat wij bijbelgeleerden erin mogen berusten. Wij mogen hopen dat onze deskundigheid en integriteit vertrouwen mogen inboezemen. Dit is in de medische wetenschap wel gebeurd en ik zie niet in waarom het niet ook in de bijbelwetenschap het geval kan zijn.

Wie met de bijbelwetenschap in zee gaat, hoeft niet alles wat hij uit de traditie meegekregen heeft, overboord te gooien. Integendeel, er zijn dingen, die niet alleen mee mogen, maar zelfs mee moeten. Waar het om gaat, is dat de traditionele bagage kritisch bekeken moet worden. Je kunt heel wat missen: jukken, dwangbuizen, zoethoudertjes, oogkleppen, gekleurde brillen en meer van dergelijke dingen waarvan vroeger veel gebruik gemaakt werd, maar die nu overbodige ballast zijn. In het nieuwe bagagepakket is ook geen plaats voor naïviteit en het daarmee samenhangende gebrek aan kritiek en bewuste doordenking van vragen. Wat niet mag ontbreken, zijn het gezonde verstand, de bereidheid vooroordeel af te zweren en de feiten onder ogen te zien, het besef van verbondenheid met onze geestelijke voorouders, gepaard met respect voor hun geloof en eerbied voor hun geschriften, en ten slotte het eigen geloof, ongeacht hoe dat er op dit moment uitziet, evenals de eigen voorstelling van God, hoe die ook moge zijn.

Om nog even het beeld van het overstappen aan te houden: wie overstapt op een ander traject, moet niet alleen de consequenties van zijn stap onder ogen zien, maar mag ook weten wat de perspectieven zijn. Welke vooruitzichten biedt een wetenschappelijke visie op de Bijbel? In aansluiting bij wat reeds is gezegd over het doel van de bijbelwetenschap als het toegankelijk maken van de Bijbel zelf, het aanreiken van wetenschappelijke verantwoorde kennis van zaken, moet hier nog iets bijgevoegd worden. De op deskundigheid gebaseerde opvatting van de Bijbel is iets waarmee je voor de dag kunt komen, waarvoor je je niet hoeft te generen, om de eenvoudige reden dat zij het licht van het kritisch wetenschappelijk denken kan verdragen. De traditionele bijbelbeschouwing kan dat in vele opzichten niet en is om die reden voor menig modern christen terecht een voorwerp van verlegenheid. Wie bereid is zijn bijbelgeloof in te ruilen voor werkelijke kennis van de Bijbel, zal het als een bevrijding en een opluchting ervaren. Kennis is een macht die ons niet alleen uit de greep van de onkunde bevrijdt, maar ook uit de impasse van de botsing tussen geloof en wetenschap.

Daarnaast opent de wetenschappelijke visie op de Bijbel vele nieuwe perspectieven voor het geloof in God, in de eerste plaats al doordat vele misvattingen betreffende de bijbelse godsvoorstelling uit de weg geruimd kunnen worden, waardoor het bijbelse beeld van God scherpere contouren krijgt. Een dieper inzicht in de bijbelse manier van denken en spreken over God draagt in hoge mate ertoe bij, zoals wij nog zullen merken, om noodzakelijke correcties en wijzigingen aan te brengen in onze eigen

voorstellingen van God. Kortom, de bijbelwetenschap maakt de weg vrij voor velen om anders, opnieuw en beter in God te geloven. De eindbestemming van het traject 'bijbelwetenschap' is: modern mens zijn èn in God geloven.

De Bijbel herontdekt

Het is geen overdreven voorstelling van zaken te beweren dat de wetenschappelijke bestudering van de Bijbel dit boek in een zodanig nieuw licht heeft gesteld, dat gesproken moet worden van een *herontdekking*. Voor mij persoonlijk was het een openbaring, en ik kan mij voorstellen dat menigeen, die zich verdiept in de resultaten van de bijbelwetenschap, een geheel nieuw inzicht krijgt in het ontstaan, de aard en het karakter van de bonte verzameling bijbelse geschriften. Wat dan vooral indruk maakt, is de gecompliceerdheid van het geheel, zowel wat betreft het ingewikkelde proces waarbij de verschillende boeken ontstaan en in de loop van de tijd bijeengebracht zijn als Heilige Schrift in een canonieke verzameling.

Het is niet mijn bedoeling in dit hoofdstuk een overzicht te geven van de door de wetenschap verworven nieuwe inzichten betreffende de Bijbel. Om een dergelijke onderneming tot haar recht te laten komen, wil ik een afzonderlijk boek eraan wijden.¹ Hier wil ik alleen nagaan in hoeverre en op welke punten de moderne bijbelwetenschap onze visie op de Bijbel gewijzigd heeft. Gezien de omvang van deze taak moet ik mezelf hier beperken tot enkele kardinale punten en de talrijke kleinere inzichten buiten beschouwing laten, hoewel gezegd moet worden dat juist de bevindingen betreffende kleine punten in hun totaliteit hebben bijgedragen tot het verwerven van de fundamentele inzichten. Deze beperking houdt bovendien in dat hier alleen zaken aan de orde komen waarvan ik meen dat het gaat om een ingrijpende correctie, om een fundamentele heroriëntatie, die consequenties heeft voor het geloof in God.

Wanneer ik dit voor ogen heb, dan ben ik me zeer bewust van het feit dat de bijbelgeleerde het terrein van de dogmaticus betreedt. Dit kan gewoon niet anders. Trouwens, ik zie het als een noodzakelijk deel van zijn taak dat de bijbelgeleerde uit de resultaten van zijn wetenschap theologische consequenties trekt [**moet trekken?**] die van invloed kunnen zijn op het geloof en de traditionele kerkleer. Dat hij daarbij in discussie moet treden met de dogmaticus, die zich bezighoudt met de theologie van de kerk, spreekt vanzelf en is alleen maar toe te juichen.

De Woord-theologie van Barth

Als oudtestamenticus moet ik bekennen dat wij oudtestamentici in het verleden vaak schitterden door afwezigheid in de vele discussies die zich vooral op dogmatisch gebied hebben voltrokken. Daardoor moesten dogmatici vaak onze inbreng missen, tot grote schade van de theologie. Van dit gemis word ik me het meest bewust als ik denk aan de opkomst van de zeer invloedrijke kerkelijke theologie waarvan Karl Barth de grote architect is. Toen deze dogmaticus, na de minder glorievolle onttakeling van de traditionele bijbelbeschouwing door de wetenschap, zijn monumentale

¹ Dat is geworden *Gods Oude Plakboek. Visie op het Oude Testament*, Boekencentrum 1978-1990.

christocentrische Woord-theologie ontwierp, deden de oudtestamentici niet veel meer dan toekijken en beamen. De Woord-theologie van Barth was, zo niet een afdoend, dan toch een duidelijk antwoord op de relativering van het christelijk geloof door de al te overmoedige bijbelwetenschap van zijn dagen, en moet ook als een niet mis te verstaan weerwoord tegen de ideologieën van onze tijd gewaardeerd worden. Deze Woord-theologie heeft de Bijbel weer nadrukkelijk in het centrum van de kerkelijke theologie geplaatst en de Schrift daarmee voor de kerk gered.

Deze redding was echter in de grond van de zaak zeer voorlopig, en blijkt achteraf niet wezenlijk geweest te zijn, maar eerder schijn. De reden is dat Barth in zijn Woord-theologie maar bitter weinig van de resultaten van de bijbelwetenschap heeft ingebouwd, laat staan verwerkt. In plaats van tot een fundamentele reformatie in het theologische denken te komen door de integratie van de aan het licht gebrachte feiten betreffende de Bijbel, heeft de Barthiaanse Woord-theologie het niet verder gebracht dan een modernisering van de traditionele kerkelijke theologie. Dit komt in wezen neer op een restauratie van het oude fundamentalistische bijbelgeloof, zodat deze theologie het best getypeerd kan worden als neo-fundamentalistisch en pseudo-orthodox. Bij het lezen van de werken van Barth en zijn volgelingen kan ik niet aan de indruk ontkomen dat, ondanks de door Barth uitdrukkelijk geformuleerde erkenning van het menselijke karakter van de Bijbel, er nauwelijks rekening gehouden wordt met dit menselijke, en dat daar geen theologische consequenties uit getrokken worden. Barths erkenning van de historisch-kritische bijbelwetenschap is in feite niets meer dan lippendienst, want het komt mij voor dat zij iets is waar hij doorheen gekropen is en dat hij van zich heeft afgeschud toen hij zijn Woord-theologie construeerde. Het gaat in de Barthiaanse theologie weliswaar om een herwaardering van de Schrift als Boek van de kerk, maar van een herontdekking van de Bijbel naar zijn eigen aard is geen sprake. Het verwondert ons daarom niet te moeten constateren dat met name het Oude Testament in deze vorm van kerkelijke theologie zeer slecht functioneert. Voor zoverre dat wel gebeurt, wordt het Oude Testament eerst verchristelijkt door middel van wat men noemt 'theologische' of 'christologische' exegese. In feite is dat geen exegese meer in de zin van uitlegkunde, maar inlegkunde, die het wezenlijke van de boodschap van dat boek miskent en het daarmee geweld aandoet.

De 'God-is-dood' ideologie

Om deze redenen heeft de christocentrische Woord-theologie van Karl Barth niet alleen gefaald, maar moest zij ook tot excessen leiden. De twee peilers waarop deze theologie is gebouwd, namelijk enerzijds het *christomonisme*, dat is dat Christus 'dé openbaring van God' is, en anderzijds het *biblicisme*, waarbij de Bijbel als 'woordopenbaring' wordt opgevat, gingen een eigen leven leiden doordat zij verabsoluteerd werden. Het feit dat theologie in wezen tot christologie werd gereduceerd had tot gevolg dat God in dit theologische stelsel naar het tweede plan verschoven werd, en ten slotte geheel verdween achter de gestalte van Jezus. Zo kunnen leerlingen van Barth, zoals Paul van Buren en anderen, Christus wel gebruiken, maar met God weten zij geen raad. Daarnaast versterkte de opvatting van de bijbelse

theologie als uitsluitend een theologie van het 'Woord' de gedachte dat het spreken van God principieel gebonden is aan de woorden van de Bijbel. De uiterste consequentie van beide excessen is de zogenaamde 'God-is-dood'-theologie. Daarmee is men theologisch op een dood spoor gekomen en is er, naar mijn mening, niet meer sprake van een theologie, maar van een christologische ideologie.

Deze onzalige ontwikkeling, die Karl Barth noch bedoeld, noch voorzien had, had voorkomen kunnen worden indien oudtestamentici zich beter van hun theologische taak gekweten hadden. In plaats van wezenlijke kritiek - stemmen als die van Walter Baumgartner uitgezonderd - is het merendeel van de oudtestamentici in de buurt van Barth hem bijgevallen of heeft, door te zwijgen, toegestemd. De verschijning van het eerste grote na-oorlogse Duitse werk over de theologie van het Oude Testament, namelijk dat van Otto Procksch in 1949, typeert de situatie: het begint met de woorden '*Alle Theologie ist Christologie*'! Kenmerkend is ook dat als basisformule voor de wereldraad van kerken in 1948 aanvaard is: 'De wereldraad van kerken is een gemeenschap van kerken die onze Heer Jezus Christus aanvaarden als God en Heiland', waarmee God opvallend buiten de formule werd gehouden! Vier jaar later, te New Delhi, heeft men eraan toegevoegd: 'tot glorie van de ene God, Vader, Zoon en Heilige Geest'. Het noemen van God in deze uitspraak over de drie-eenheid was eerder een tegemoetkoming aan de verlangens van de orthodoxie, dan dat men enig besef had God buiten de basisformule te hebben gehouden.

Over deze en andere, meer recente, ontwikkelingen van de kerkelijke theologie valt veel meer te zeggen, maar bovenstaande kritische opmerkingen illustreren de noodzaak van een serieuzer theologische betrokkenheid van bijbelgeleerden, met name van oudtestamentici. Zie ik het goed, dan moet de discussie met dogmatici over twee fundamentele punten nog beter van de grond komen, ten eerste, over de aard van de bijbelse 'openbaring' en ten tweede, over de verhouding tussen het Oude en het Nieuwe Testament en de 'goddelijke' status van Jezus. Op de kwestie van 'openbaring' kom ik in hoofdstuk 4 uitvoeriger terug met de bedoeling om voor de gewone lezer enige verheldering te brengen rondom dit buitengewoon onduidelijke, en daarom verwarrende, begrip. De andere kwesties komen in een later gepland boek over de Bijbel aan de orde.²

Het menselijke van de Bijbel

Eén van de meest fundamentele inzichten die wij via de bijbelwetenschap verworven hebben, is dat de Heilige Schrift van de kerk in haar volle omvang een menselijk produkt is. Hij bevat de neerslag van het geloofsinzicht van heel bepaalde mensen gedurende een vastomlijnde tijd in de geschiedenis op een zeer bepaalde plaats in de wereld. De Schrift blijkt een hele, weliswaar onvolledige, bibliotheek te zijn van geschriften die deels bewust geselecteerd zijn en deels de restanten zijn van een veel grotere literaire nalatenschap, die de tand des tijds overleefd hebben en in de traditie

² Zie nu *Zin en onzin rond de Bijbel*: <http://www.labuschagne.nl/z%26oz/z%26ozbijbel9.pdf> en mijn artikel "Vertrouwen in God": <http://www.labuschagne.nl/artikelen/Godsvertrouwen.pdf>, evenals "Mijn beeld van Jezus": <http://www.labuschagne.nl/artikelen/Jezusbeeld.pdf>.

bewaard zijn gebleven. Deze geschriften vertonen alle zonder uitzondering de onmiskenbare sporen en invloeden van de tijden en de milieus waarin zij ontstaan zijn. Dit geldt zowel voor het hoogst eigene en unieke geloofsgetuigenis van oud-Israël en van het oudste christendom, als voor de gemeenschappelijke denkpatronen van de wijdere oud-oosterse wereld waarvan de mensen van de bijbelse tijden deel uitmaakten. De Bijbel is in wezen een veelvoud van tijdgebonden menselijke documenten, een voortbrengsel van mensen van vlees en bloed, die geen abnormale of buitengewone wezens waren, maar die, ondanks het verschil in tijd en milieu, niet eens zo ver van ons afstaan. In hun denken en geloofsinzichten waren zij beperkte, feilbare mensen en bij het schrijven van hun geschriften bleven zij wat zij waren. De Schrift is een schat in aarden vaten! Zij is menselijk en aards, en is niet uit de hemel komen vallen.

De eerste theologische consequentie die wij hieruit moeten trekken, is dat wij onze voorstelling, dat het er in de bijbelse tijd geheel anders toeging dan bij ons, grondig moeten wijzigen. Wij denken vaak dat de mensen in de Bijbel een soort bovenna-tuurlijke begaafdheid hadden om stemmen uit de hemel te horen en God dingen te horen zeggen, die zij dan neerschreven alsof ze gedictieerd waren. Dezelfde idee dat, in tegenstelling tot onze eigen ervaring, alles in de bijbelse tijd van een leien dakje ging, berust op een misverstand. Als wij de Bijbel lezen, dan lijkt het allemaal zo gemakkelijk te gaan: God komt, spreekt en geeft opdrachten en aanwijzingen en de mensen weten dat het God is en geen ander die tot hen 'spreekt'. In werkelijkheid ging het anders. Je hoort wel eens iemand verzuchten: Ik wou dat God nu ook zo duidelijk als toen wilde spreken! Waarom doet Hij dat niet? Vele mensen trekken dan ook de conclusie dat God misschien wel in de bijbelse tijd actief met mensen heeft gecommuniceerd, maar dat Hij zich daarna kennelijk heeft teruggetrokken. Bestaat Hij nu nog wel? In deze misvatting betreffend de bijbelse tijd als de periode 'toen God nog op aarde was' in tegenstelling tot onze eigen tijd, ligt één van de voornaamste wortels van het atheïsme. Wanneer wij de bijbelse geschriften nader bestuderen, komen wij tot de ontdekking dat het allemaal niet zó gemakkelijk ging, maar dat er achter de vaak vrij zakelijk geformuleerde woorden een grote geestelijke worsteling schuilgaat. Tussen de regels ontwaren wij een geloofsworsteling om tot de waarheid te komen en om een antwoord te krijgen op de vraag of men inderdaad met het spreken van God te maken had, of dat het de stem van het eigen hart of van iets anders was. De woorden, die in de Bijbel staan, zijn het resultaat van vele moeilijke geloofsbeslissingen.

Wie de boeken van de schriftprofeten aandachtig leest, komt diep onder de indruk van de intense worsteling bij het zoeken naar Gods waarheid, met name in de gedeelten die handelen over de confrontatie tussen ware en valse profeten. Als wij denken dat de woorden van de bijbelse profeten hun glad van de lippen vloeiden en dat hun geschriften vlot uit hun pen kwamen rollen, houden wij ons een vals beeld voor dat neerkomt op de miskennis van hun menselijkheid en hun aardsheid. De wig, die wij om allerlei redenen gedreven hebben tussen ons en de bijbelse mensen, vormt een struikelblok voor het verstaan van hun geloofsgetuigenis. Ik ben er diep van overtuigd dat wij de schrijvers van de bijbelse geschriften alleen dan werkelijk zullen verstaan en

iets van onszelf in hen zullen herkennen, wanneer wij ons ontdoen van die apartzetting en hen als medemensen gaan zien, die ook in hun geloofsinzichten tijdgebonden, feilbare mensen bleven.

Wat voor alle bijbelse mensen geldt, is eveneens van toepassing op de mens, van wie de kerk belijdt dat Hij de zoon van God is, Jezus de mensenzoon, in wie zijn volgelingen de Messias van Israël erkenden en erkennen. Ook deze buitengewone, unieke figuur, die op een bijzondere wijze God toebehoorde - dat betekent de term 'zoon van God' immers - was een mens, die de mensen toebehoorde als een mensenzoon. Ook Hem ging het niet glad af. De evangeliën getuigen van zijn strijd in de woestijn, van zijn worsteling in de tuin van Getsemane, van zijn lijden aan het kruis, niet ondanks zijn zoonschap, maar dank zij zijn unieke relatie met God. Hij was een kind van zijn tijd, niet alleen wat zijn taal en levensgewoonten betreft, maar ook in zijn theologisch denken en in de manier waarop Hij zich aansloot bij de schriftuitleg van zijn tijd. Wij zullen Jezus dan ook nooit werkelijk kennen en begrijpen, tenzij wij Hem toestaan ons als medemens te ontmoeten. Erkenning van zijn menselijkheid is de grondvoorwaarde voor de belijdenis dat Hij de zoon van God is, de door God bestemde heilbrenger.

Door God geïnspireerd?

De tweede theologische consequentie die wij op grond van het menselijke van de Schrift moeten trekken, is dat wij tot een nieuwe oriëntatie moeten komen betreffende een aantal begrippen die in de kerkelijke traditie in de loop van de tijd op de Bijbel werden toegepast: de inspiratie door de Heilige Geest, de Bijbel als Woord van God en de onfeilbaarheid van de Schrift. In vroegere tijden was het voor de meeste mensen mogelijk met grote naïviteit deze begrippen te hanteren. Men had er geen moeite mee te geloven dat de Bijbel als woord van God door de Heilige Geest gedictieerd was, getuige de vele oude voorstellingen die de evangelisten en andere Bijbelschrijvers uitbeelden met een duif naast het oor, als symbool van de 'inspiratie', de influistering door de Heilige Geest. Men kon heel gemakkelijk een 'is-gelijk'-teken zetten tussen Bijbel en 'Woord Gods'. En zodoende kon men de Bijbel in zijn geheel als 'onfeilbaar' beschouwen in de zin van 'niet onderhevig aan vergissingen en fouten'. De herontdekking van het menselijke van de Bijbel heeft ons de ogen ervoor geopend dat het niet zó eenvoudig is en dat wij onmogelijk langer op een dergelijke naïeve manier met de belijdenis betreffende het Woord van God kunnen omgaan. Ik ben er van overtuigd dat de inspiratie en het onfeilbaarheidsbeginsel, die ooit ontworpen zijn om de Bijbel als het gezaghebbende Woord van God te handhaven en te garanderen, dat juist in de weg staan. Wij moeten deze dingen vandaag anders zeggen.

De gedachte van de goddelijke herkomst van heilige geschriften komt in meerdere godsdiensten voor, zoals bijvoorbeeld in het Hindoeïsme, de Islam en het Jodendom. Ook in de thans uitgestorven godsdiensten van de oude Egyptenaren en Babyloniërs vinden wij voorstellingen van de godheid als schrijver van heilige geschriften. In de Islam leerde Mohammed dat er in de hemel bij Allah een prototype is van de aan hem geschonken openbaring in de Koran. In het Jodendom vinden wij de gedachte dat de

Torah, de 'Wet', al vóór de grondlegging van de wereld door God geschapen was. De diepste bedoeling achter deze voorstelling is om duidelijk te maken dat bepaalde geschriften niet zo maar mensenwerk zijn, maar van God komen, en daarom gezag hebben. Deze bedoeling zit ook achter de voorstelling in de Bijbel dat God de stenen tafelen van de wet zelf beschreven heeft (Exodus 24:12; 31:18; 32:16; 34:28; Deuteronomium 4:13; 10:4).

In het hellenistische Jodendom zijn het vooral de filosoof Philo van Alexandrië (10 vóór tot 50 na Christus) en de geschiedschrijver Flavius Josephus (38-110 na Christus) geweest, die de boeken van het Oude Testament als profetisch geïnspireerd en daarom als goddelijk beschouwden. Laatstgenoemde erkende alleen de 22 canonieke boeken als 'goddelijk', als 'dogma's van God'.

Het inspiratiebegrip komt in het Nieuwe Testament op twee plaatsen voor. In 2 Timoteüs 3:16 wordt gesproken over het nut van 'elk van God ingegeven geschrift', waaruit beslist niet opgemaakt mag worden dat met 'elk geschrift' de Bijbel wordt bedoeld. Hier is geen sprake van een inspiratieleer in die zin dat de hele Bijbel door God ingegeven is. De Bijbel, zoals wij die kennen, bestond toen immers nog niet. In de andere nieuwtestamentische plaats, 2 Petrus 1:21, gaat het niet om de inspiratie van geschriften, maar van *personen*, want er wordt gesproken over 'profetie' die ontstaan is omdat mensen 'door de Heilige Geest gedreven' namens God hebben gesproken. Dit door Gods Geest geïnspireerde spreken is en blijft een menselijk spreken en mag niet met het spreken van God geïdentificeerd worden. Zo is er ook een kwalitatief verschil tussen het spreken van God en de door mensen op schrift gestelde woorden. Zo is er ook een kwalitatief verschil tussen het spreken van God en de door mensen op schrift gestelde woorden. Van dit verschil was de apostel Paulus zich zeer bewust toen hij in 1 Korintiërs 7:10,12,25 een gebod van de Heer duidelijk onderscheidde van zijn eigen advies. Toch aarzelt hij niet te zeggen dat hij gelooft de Geest van God te bezitten (vers 40) en ook zijn gepredikte boodschap als een 'woord van God' te karakteriseren in 1 Tessalonicenzen 2:13. Het menselijke van de Schrift wordt daarmee niet verdoezeld, maar ten volle gehonoreerd. In de Bijbel zelf is er nog geen sprake van gelijkstelling van het spreken Gods met de Schrift.

De latere in de oude kerk opgenomen identificatie van de twee heeft haar oorsprong niet in de Bijbel, maar in het hellenistische Jodendom, waar men het menselijke van de bijbelse auteurs gaandeweg uitschakelde en leerde dat niet een aantal mensen, maar God zelf de auteur van de Heilige Schrift is. Men sloot daarbij aan bij de hellenistische, en daarom heidense, opvatting dat schrijvers van heilige boeken zozeer door een goddelijke manie bezeten zijn dat hun eigen, menselijke, aard volkomen verdwijnt. De uitgebreide inspiratieleer - want nu is het een leer geworden - van de oude kerk stond in hoge mate onder invloed van het Hellenisme en het hellenistische Jodendom. Zo ontstond de kerkleer van de letterlijke of mechanische inspiratie van de Schrift en afgezwakt, de organische: God is de eigenlijke auteur van de Bijbel, en de Bijbel is zijn onfeilbaar Woord.

Deze opvatting van de gedachte van de inspiratie door de Heilige Geest is een aberratie, een afwijking van de specifiek bijbelse gedachte dat God mensen heeft

geroepen om namens Hem te spreken en dat zijn Geest hen heeft gedreven. In de Bijbel zelf wordt steeds verondersteld dat deze mensen zelf de auteurs van hun geschriften zijn, en dat zij, ondanks hun geïnspireerd zijn, feilbare mensen blijven. Er is geen sprake van de onfeilbaarheid van deze auteurs, daarom kan er ook niet gesproken worden van de onfeilbaarheid van de Bijbel. Er is namelijk een fundamenteel verschil tussen enerzijds de idee dat mensen door Gods Geest geïnspireerd zijn, en anderzijds de gedachte dat een boek door God is ingegeven. In het eerste geval behouden de auteurs hun menselijke aard. In het tweede geval zijn zij niets meer dan Gods schrijfmachines en hebben hun geschriften niets menselijks meer. Deze laatste voorstelling is niet alleen onbijbels, maar zij staat ook haaks op de feiten. Dit betekent dat wij niet zonder meer een 'is-gelijk'-teken kunnen plaatsen tussen Gods Woord en de Bijbel, en de kwalificatie van 'onfeilbaar' niet zo maar aan de Bijbel kunnen toekennen. Anders gezegd, wij moeten zeer behoedzaam omgaan met de termen waarmee de Bijbel in de loop van de tijd in de kerkelijke traditie gekwalificeerd werd. In de theologie zijn deze predikaten nodig aan herziening toe.

Lees wat er staat!

Een andere wezenlijke bijdrage van de bijbelwetenschap tot het verstaan van de Bijbel is dat wij opnieuw hebben leren lezen wat er eigenlijk staat en niet wat wij dachten dat er stond. Dit is iets anders dan de letterlijke opvatting van de Bijbel waarover al eerder is gesproken. Daar ging het over een naïef opvatten van alles als precies gebeurd zoals het wordt beschreven. Hier echter heeft 'lezen wat er staat' betrekking op de zuiverheid en nauwkeurigheid waarmee een tekst geïnterpreteerd wordt naar de primaire bedoeling van de auteur, zonder een 'diepere zin', een verborgen betekenis, of een 'hogere waarheid' in zijn woorden te willen zoeken. Dit betekent de tekst toelaten zichzelf te zijn en voor zichzelf te spreken. Exegese is daarom lezen wat er in de tekst staat, en niet wat men graag erin wil lezen. Wat er bij een tekst meer uitgehaald wordt dan er in staat, is geen uitlegkunde, maar inlegkunde. Exegese als uitlegkunde is een wetenschappelijke bezigheid. Daarom brengt iedere nadere kwalificatie van het woord 'exegese', zoals 'theologische', 'christologische', 'typologische' en 'allegorische', het wetenschappelijk karakter ervan in gevaar.

De moderne bijbelwetenschap heeft met name het Oude Testament bevrijd van allerlei aangroeisels, die vreemd zijn aan zijn wezen en in feite alleen bestaan in de vindingrijkheid van de 'exegeet'. Meer dan het Nieuwe is vooral het Oude Testament het slachtoffer van inlegkunde geweest en is dat, helaas, nog steeds. Met name in de kerkelijke prediking laat men dit boek vaak dingen zeggen, die het eenvoudig niet kan zeggen zonder zijn historische inhoud geweld aan te doen. Met een onvriendelijke term zouden wij dit 'buikspreken' kunnen noemen. Zo zijn het vooral de geschriften van de oudtestamentische profeten die als 'voorzeggingen van de komst van de Messias' en als 'toekomstvoorspellingen' gezien worden. Daarbij wordt net gedaan alsof de profeten over de hoofden van hun tijdgenoten heen woorden hebben gesproken die later 'vervuld' zouden worden. Wetenschappelijk onderzoek van de profetische geschriften heeft uitgewezen dat, als wij de profeten nu grondig willen misverstaan, wij hun

uitspraken moeten lezen als ‘voorspellingen’. Nu denk ik hier niet in de eerste plaats aan de klinkklare onzin als zou de profeet Ezechiël vliegende schotels hebben voorspeld (1:4,14-17) en dat Zacharia een kernoorlog had aangekondigd (14:12), maar eerder aan de traditionele ‘messiaanse’ teksten van het Oude Testament en aan de idee dat de profeten het verloop van de geschiedenis in onze tijd hebben voorspeld. Zulke opvattingen betekenen een miskennis van het feit dat deze mannen in de actualiteit van hun eigen tijd stonden en tot de hoorders van toen spraken en dat hun prediking ten doel had hun tijdgenoten op te roepen tot bekering en niet om over hun hoofden heen de verre toekomst te voorspellen.

Er is wel een verklaring voor dit soort ‘exegese’ van het Oude Testament, wat echter niet betekent dat zij op enigerlei wijze goedgepraat of goedgekeurd zou kunnen worden. Zij berust op een schriftgebruik dat wij al in het Nieuwe Testament aantreffen, waarbij het Oude gehanteerd wordt als de ‘voorspelling’ van datgene wat in het Nieuwe ‘vervuld’ zou zijn. Denk aan uitspraken als in Matteüs 1:22; 2:15; 2:17; 8:17; 21:4; Lucas 24:25; Johannes 5:39; Handelingen 18:18; 1 Korintiërs 15:3, enz. De eerste christenen hebben de Schriften van het Oude Testament gebruikt als aanvullende bewijsvoering voor hun geloof in Jezus als de Messias en de oude kerk heeft dit schriftgebruik kritiekloos overgenomen. De vraag waar het eigenlijk om gaat, is of dit onmiskenbaar tijdgebonden schriftgebruik van de nieuwtestamentische tijd normatief moet zijn voor de moderne exegese van het Oude Testament. Als christen en bijbelgeleerde ben ik ervan overtuigd dat dit niet hoeft, omdat schriftgebruik nu eenmaal part en deel is van het tijdgebonden wereldbeeld van toen. En deze achterhaalde wereldbeeld kunnen wij onmogelijk normatief stellen voor onze tijd. Indien wij het Oude Testament alleen mogen uitleggen zoals het oudste christendom ons dat heeft voorgedaan, dan kunnen wij als bijbelgeleerden maar inpakken: de dogmenhistorici zullen ons dan vertellen hoe het moet. Wij pakken echter niet in, want wij zien het als onze opdracht de Bijbel op een wetenschappelijke wijze te exegetiseren.

De bijbelwetenschap heeft ons de ogen geopend voor de grote willekeur die er gaat heersen bij de toepassing van een andere dan de wetenschappelijke historisch-kritische methode van de exegese. Het bezwaar tegen de ‘theologische’ en ‘christologische’ exegese van het Oude Testament - een methode die erg geliefd is in Barthiaans beïnvloede theologische kringen - is dat men al te gemakkelijk voorbijgaat aan de historische werkelijkheid en de concrete situatie waarin een tekst is ontstaan, op zoek naar een diepere ‘theologische waarheid’. Daarmee schiet men voorbij aan de eigenlijke intentie van de auteur, die op deze wijze niet tot haar recht kan komen.

De hiermee samenhangende ‘typologische’ exegese houdt wel rekening met de historische werkelijkheid, maar ziet daarin iets voorlopigs, iets dat op zichzelf geen grote betekenis heeft, maar dat heenwijst naar wat nog komen moet. In dit geval gaat het om een kunstmatig gebruik van de in het Oude Testament beschreven gebeurtenissen als voorbeeld of voorafschaduw van geestelijke waarheden, die later in het Nieuwe Testament ‘geopenbaard’ zouden worden. Zodoende wordt de verhouding tussen het Oude en het Nieuwe Testament uitgedrukt in het schema ‘belofte en vervulling’. Daarbij wordt de eigen aard en de zelfstandige waarde van het Oude Testament miskend.

Deze typologische exegese werd veelvuldig toegepast in de oude kerk. Sommige kerkvaders, zoals Justinus en Irenaeus, waren bijzonder vindingrijk in het bedenken van nieuwe typen. Wij staan versteld over wat zij zo al niet als 'typen' van Christus en zijn kruis uit het Oude Testament wisten op te diepen. Zo meende Justinus dat Christus onder allerlei namen, bijvoorbeeld Jakob, Juda en Jozef, en allerlei aanduidingen zoals 'ster', 'staf', 'bloem' en 'hoeksteen', reeds in het Oude Testament voorkomen, en zo zag hij bijna overal, waar van 'hout' sprake is, voorafschaduwing van het hout van het kruis.

De 'allegorische' methode van schriftverklaring is ontleend aan de griekse filosofie waar zij werd toegepast om aanstotelijke dingen in de mythologie te vergeestelijken. Ze houdt in dat de geschreven woorden iets anders zeggen dan wat er werkelijk staat volgens de bedoeling van de schrijver. Het is vooral de joodse filosoof Philo van Alexandrië geweest die deze methode gebruikte om het Oude Testament voor het hellenistische levensbesef aannemelijk te maken. Hij heeft een enorme invloed gehad op de christenexegeten van Alexandrië, waardoor deze vreemde 'exegese' ingang kon vinden in de kerk. De oude christelijke apologeten, onder wie Justinus, Tertullianus en Origenes de meest bekende zijn, hebben deze methode veelvuldig toegepast om het Oude Testament te vergeestelijken en er iets anders in te lezen dan de schrijvers eigenlijk hadden bedoeld. Zij is in het Westen ingevoerd door Augustinus en is niet alleen in de middeleeuwse mystiek in zwang geweest, maar heeft ook later, ondanks de reformatie die naar de letterlijke zin van de Schrift terugkeerde, vooral in de 17de eeuw veld gewonnen bij orthodoxen, piëtisten en mystieken.

Deze vorm van 'uitleg' is de meest kwalijke van alle, omdat de weerloze schriftwoorden uitgeleverd worden aan de grenzeloze willekeur. De allegorische methode verwaarloost de woordzin van een tekst en schiet voorbij aan de bedoeling van de schrijver, want zij zoekt achter een 'hogere waarheid' die achter de woorden verborgen zou liggen. Op deze wijze raakt de waarheid natuurlijk helemaal zoek. Het is niet de vraag wat men allemaal in een tekst kan leggen, maar wat de schrijver bedoeld heeft!

Van de kant van de bijbelwetenschap moeten deze methoden van schriftuitleg met grote beslistheid afgewezen worden. Deze afwijzing geldt onverkort ook voor de manier van omgang met de Bijbel, die bekend staat als de 'Amsterdamse methode' en die hier te lande hoe langer hoe meer ingang blijkt te vinden. In de door deze methode beïnvloede kringen noemt men het Oude Testament met de joodse benaming Tenakh; Christus is Jezus Messias, en men is vaak ongenueanceerd pro-israëliësch. Volgens deze methode behoren de vragen, die ons dichter bij een tekst brengen, zoals de vraag naar de auteur, de tijd en het milieu waarin het betreffende Bijbelgedeelte is ontstaan, niet tot de eigenlijke exegese. Men laat zich niet hinderen door de harde werkelijkheid van deze kritische, historische vragen, maar gaat uit van de vermeende eenheid van de in het Oude Testament overgeleverde geschriften en spreekt van het 'volstrekt primaat', het oppergezag, van de tekst. Doordat men aan de historische vragen voorbijgaat en alles op één hoop veegt, is het onvermijdelijk dat er op een a-historische manier omgegaan wordt met de teksten en dat die gaan buikspreken. De waarheid ligt volgens de aanhangers van deze methode niet in de historische werkelijkheid waarin

de tekst verankerd ligt, maar in de haast magische Hebreeuwse woorden, zoals die vastliggen in de tekst van een joods liturgisch boek. Vandaar dat vertalingen uit die kringen in de meest kwalijke zin des woords 'dichtbij' de oorspronkelijke taal trachten te blijven, met als resultaat een soort 'tale Kanaäns', die normale mensen niet alleen komiekerig in de oren klinkt, maar ook bepaald stuitend lelijk is. Zo vertaalt Tom Naastepad Jona 1:4: *'En de Here: hij wierp een grote geest over de zee, en het geschiedde: grote storm op zee en het schip dacht te breken'*, terwijl een normale vertaling zou moeten luiden: *'Maar de Here wierp een hevige wind op de zee en er ontstond een zware storm op zee zodat het schip dreigde te breken'*. Dit soort letterknechterij doet niet alleen de nederlandse taal geweld aan, maar ook de bijbelwetenschap, omdat zij op een nieuwe vorm van fundamentalisme berust. Wij hebben hier te maken met een gemoderniseerd, geraffineerd fundamentalistisch bijbelgeloof, dat des te gevaarlijker is, omdat het pretendeert wetenschappelijk te zijn. In feite gaat het om een vreemde mengeling van moderne literatuurwetenschap, traditionele onkritische joodse exegese en barthiaans biblicisme, zodat deze methode getypeerd kan worden als een pseudo-orthodoxe, judaïserende schriftuitleg.

Wij kunnen eenvoudig niet meer op een dergelijke a-historische manier omgaan met historische documenten, althans willen wij hen tot hun recht laten komen. De verwerping van uitlegmethode die achter de letterlijke zin van schriftwoorden een 'diepere waarheid' zoeken, houdt echter niet in dat de bijbelwetenschapper alleen maar oog heeft voor de historisch-grammatische betekenis van woorden. Integendeel, er wordt juist alles in het werk gesteld om achter de volle, diepe betekenis van de door de bijbelse auteurs gebruikte woorden te komen.

In tegenstelling tot de bovengenoemde methoden, die de historische woordzin verwaarlozen, wil de wetenschappelijke exegese juist zo diep mogelijk indringen in de historische inhoud van de tekst door de eigenlijke bedoeling van de auteur met de door hem gebruikte woorden op het spoor te komen. Dit betekent dat wij een tekst met kennis van de achtergrond ervan moeten benaderen, dat wij moeten leren niet alleen tussen de regels te lezen, maar vooral dat wij door de gebruikte woorden heen de daarachter liggende denkwereld moeten zien te ontdekken. Hier is geen sprake van willekeur. Het gaat om het zoeken naar de waarheid, het opsporen van de ware toedracht van zaken. De eerste stap in deze richting is lezen wat er staat, en dit kan alleen als wij de moed kunnen opbrengen de hierboven besproken methoden van uitleg radicaal van de hand te wijzen. Zij versluieren de werkelijkheid.

Lees! Er staat niet wat er staat!

Het vorige opschriftje 'Lees wat er staat' en de schijnbare ontkenning ervan 'Lees! Er staat niet wat er staat' - een uitspraak van Martinus Nijhoff - brengen onder woorden wat als het grondbeginsel van de uitlegkunde beschouwd kan worden. Deze twee aspecten van de grondregel voor de uitlegkunde gelden ook voor het lezen van de Bijbel in het algemeen. Over het eerste aspect hebben wij in het voorafgaande reeds gesproken: om te verstaan wat je leest, moet je lezen wat er staat en niet wat je dacht dat er stond. Het tweede aspect, dat onlosmakelijk met het eerste verbonden is, komt

nu aan de orde: om te begrijpen waar het in een geschreven stuk om gaat, moet je steeds bedenken dat er achter de letterlijke woorden niet alleen méér staat, maar ook vaak iets anders. Dit betekent dat je alléén met een letterlijk verstaan van wat geschreven staat er nog niet bent. Wij zouden ook kunnen zeggen dat een geschreven woord op zijn minst twee dimensies heeft: de oppervlakedimensie, waarbij het gaat om de letterlijke betekenis van woorden, en de dieptedimensie, waar wij te maken hebben met de achter de woorden liggende levende werkelijkheid van de auteur. Zonder met dit laatste volledig rekening te houden, is het niet mogelijk te begrijpen wat je leest. Want als je in de oppervlakedimensie blijft steken, is de kans groot dat je een auteur totaal misverstaat en zijn eigenlijke bedoeling niet begrijpt. Hij kan iets namelijk niet letterlijk bedoeld hebben, of hij kan de door hem gebezigde woorden gebruiken als een concrete manier van abstracte dingen zeggen. Welnu, van deze dieptedimensie van de bijbelse taal heeft de bijbelwetenschap ons nadrukkelijk bewust gemaakt. Wij hebben in ons vak niet alleen geleerd te lezen wat er staat, maar ook dat er niet altijd staat wat er staat, en dat wij steeds moeten vragen naar de bedoeling van de auteur.

Wie de Bijbel wil verstaan, moet proberen zo diep mogelijk door te dringen tot de achter de geschreven woorden liggende werkelijkheid. Dit betekent in de eerste plaats dat we ons de historische achtergrond concreet moeten proberen voor te stellen: de levensomstandigheden, maatschappelijke instellingen, gebruiken en gewoonten, kortom het gehele culturele milieu. De studie van de bijbelse oudheidkunde en de oud-oosterse wereld heeft een enorme bijdrage geleverd tot onze kennis van de achtergrond van de Bijbel. Deze rijke schat van door archeologen, exegeten en historici aan het licht gebrachte gegevens is op grote schaal toegankelijk gemaakt voor de gewone bijbellezer in talloze bijbelse handboeken en encyclopedieën. Het gaat mij echter hier nu niet om deze historische, maar om de literaire achtergrond, om de dieptedimensie van de bijbelse geschriften. Daarmee bedoel ik de inzichten betreffende de wijze waarop de bijbelse schrijvers hun gedachten en geloofsinzichten formuleren, hun omgaan met feiten, verhalen en legenden in de geschiedschrijving, hun gebruik van beeldspraak, metafoor, hyperbool, getallensymboliek, kunstvormen en allerlei literaire technieken. Hiervan is nog weinig doorgedrongen bij de doorsnee bijbellezer in vergelijking met de kennisvergroting van de huis-, tuin- en keukenachtergrond van de bijbelse auteurs.

Niet alles wat in de vorm van geschiedenis beschreven wordt, is door de auteurs als beschrijving van historische gebeurtenissen bedoeld. Er is een verschil tussen geschiedenis als een relaas van dingen die echt gebeurd zijn, en 'geschiedenis' als verdicht leerverhaal, als literaire vorm voor de presentatie van geloofsinzichten. De bouwstoffen voor de bijbelse geschiedschrijving bestaan niet alleen uit de 'feiten' en hun interpretatie, maar er komen ook vaak overgeleverde mythen, volksverhalen, legenden, verklarende verhalen, anekdotes, heldensagen, wonderverhalen en dergelijke, vermengd met historische gebeurtenissen, bij.

Daarbij plaatst een auteur zijn stof meestal in een bepaald schema en beschrijft hij gebeurtenissen niet in historisch perspectief, maar als leerverhaal om zijn inzicht in de samenhang der dingen en in de leiding Gods duidelijk te maken. Hier komt nog bij dat

de oorspronkelijke geschriften van een eerste auteur in de loop van de tijd op grote schaal uitgebreid en herbewerkt zijn door latere auteurs, waardoor een ingewikkeld geheel ontstond. Zo bevatten de boeken Genesis tot en met 2 Koningen een dergelijke complexe 'geschiedenis' vanaf de schepping tot de ondergang van het rijk van Juda.

Het is in dit verband belangrijk kennis te nemen van het gebruik van getallen door de bijbelse auteurs. De getallen **3**, **7**, **12** en **40**, en hun veelvoud, hebben vaak niets met historische feiten te maken, maar werden gebruikt vanwege hun symbolische betekenis. Zo zijn de hoge leeftijden van de aartsvaders op grond van getallensymboliek te verklaren: Abraham werd **175** jaar ($= 7 \times 5^2$), Isaak **180** ($= 5 \times 6^2$) en Jakob **147** ($= 3 \times 7^2$) hiërarchisch gerangschikt volgens een afdalende reeks 7, 5, 3 en een opklimmende reeks 5, 6, 7, die met **7** begint en met **7** eindigt.

De **480** jaren, die volgens 1 Koningen 6:1 liggen tussen de uittocht en Salomo's tempelbouw, is door de geschiedschrijver bedoeld om duidelijk te maken dat Israël, dat wil zeggen alle Israëlitische stammen, als **12** opeenvolgende generaties van elk **40** jaar (samen **480** jaar) een heel lange tijd zonder tempel is geweest. Het getal **40** betekent als tijdsaanduiding meestal niets meer dan een heel lange tijd, zoals uit het veelvuldig gebruik van dit getal blijkt.

Het fabelachtige getal van **603.550** strijdbare mannen, die de woestijnreis hebben meegemaakt volgens Numeri 1:46 (wat zou betekenen dat er 2 à 3 miljoen mensen aan de woestijnreis zouden hebben deelgenomen!), is kennelijk ontleend aan priesterlijke census-cijfers, afkomstig uit de tijd van de schrijver die rond zevenhonderd jaar na de uittocht heeft geleefd (vergelijk Exodus 38:26). Volgens 2 Samuël 24:25 heeft David 50 sikkels zilver betaald voor een stuk grond om er een altaar op te bouwen, maar de chronistische geschiedschrijver (vgl. 1 Kronieken 21:24) vond de prijs veel te laag voor zo'n groot man als David, en maakte er twaalfmaal zoveel en bovendien nog goud van: 600 sikkels goud! Deze enkele voorbeelden maken duidelijk dat de oude geschiedschrijvers cijfers vaak anders gebruikten dan wij en dat zij erg soepel en speels omgingen met getallen. Wij zouden hen een even groot onrecht doen door hun cijfers letterlijk op te nemen als wanneer wij hen zouden beschuldigen van vervalsing. Zij gingen nu eenmaal anders te werk dan wij als normaal beschouwen.³

Dit betekent echter niet dat de moderne historicus geen houvast zou hebben aan de bijbelse gegevens. Integendeel, het is zelfs mogelijk om op grond van een kritisch gebruik van de overgeleverde stof ons een vrij nauwkeurig beeld te vormen van de gang van de geschiedenis van oud-Israël, juist omdat er toch historisch betrouwbaar materiaal in zit. Wel is het zo, dat wij onze voorstelling van de geschiedenis in vele opzichten grondig moeten wijzigen, omdat het beeld dat wij ervan hebben, gebaseerd is op het misverstand, dat alles wat als geschiedenis beschreven wordt, ook inderdaad historisch zó gebeurd is. Het zou ons hier te ver voeren verder op de bijbelse

³ Zie nu *Vertellen met getallen. Functie en symboliek van getallen in de Bijbel*, Boekencentrum 1992 en meerdere keren herdrukt. Een Engelse bewerking verscheen als *Numerical Secrets of the Bible. Rediscovering the Bible Code*, Bibal Press, North Richland Hills TX, 2000-2007. Inmiddels ook digitaal te lezen: www.labuschagne.nl/z%26oz/book.htm.

geschiedschrijving in te gaan. Ik wil volstaan de lezer te verwijzen naar het weliswaar behoudende, doch sympathiek geschreven boekje van dr. J.L. Kool, *Verhaal en feit in het Oude Testament*, gepubliceerd in de serie *Cahiers voor de gemeente*, Kampen z.j. Met behulp van de bijbelwetenschap moeten wij twee dingen proberen te bereiken. Ten eerste, om de ware toedracht van zaken, wat werkelijk gebeurd is, zo dicht mogelijk op het spoor te komen, ten einde een historische basis te reconstrueren voor de bijbelse geschiedenis. Ten tweede, om inzicht te verkrijgen in de manier waarop de bijbelse auteurs hun stof presenteren en wat zij ermee voor ogen hadden, ten einde hun geloofsgetuigenis en hun diepste bedoelingen te kunnen begrijpen. Alleen op deze wijze kunnen zij tot hun recht komen en behouden wij het verband met de werkelijkheid van toen. Anders gaan we in de mist in.

Een nieuwe oriëntatie

De bijbelwetenschap heeft het christelijk geloof een enorme, niet te onderschatten dienst bewezen door de Bijbel in een geheel nieuw licht te stellen en hem te laten zijn wat hij werkelijk is: een *documentatiemap* van geloofsgetuigenissen en geloofsinzichten van de mensen van de bijbelse tijd, en als zodanig een puur menselijk product. Doordat de Bijbel door de wetenschap bevrijd wordt van het waas van geheimzinnigheid en bovennatuurlijkheid, kan hij veel beter functioneren in de zin dat hij zijn dienende functie terugkrijgt. De Bijbel vraagt ons niet in hem te geloven, maar wil ons helpen in God te geloven. Wie in de *Bijbel* gelooft, zoals veel christenen nog doen, schiet totaal voorbij aan deze dienende, van zichzelf weg wijzende en naar God heen wijzende bedoeling van de Bijbel.

De grote moeilijkheid bij een dergelijk bijbelgeloof is dat het een pseudo-godsgeloof is. Wanneer dit bijbelgeloof door de wetenschap op de helling gezet wordt, raken mensen die primair in de Bijbel geloven, dan ook haast onvermijdelijk hun geloof in God kwijt. Dit komt omdat zij in de eerste plaats in de Bijbel geloven en pas op grond van dit bijbelgeloof een theoretisch godsgeloof erop nahouden. Voor deze mensen betekent de nieuwe oriëntatie dat zij moeten leren in de eerste plaats in *God* te geloven en dat de Bijbel daarbij niets meer is dan wegwijzer. Anders gezegd, zij moeten niet in de Bijbel, maar in God geloven.

Het christendom is geen boekreligie in die zin dat het in een boek gelooft. Wanneer het tot een boekgeloof gemaakt wordt, moeten wij van een aberratie, een verwording spreken. Wel is het zo dat de Bijbel als boek een heel belangrijke plaats in het christelijk geloof inneemt. In de Bijbel is bijeengebracht en voor ieder toegankelijk gemaakt de unieke verzameling documenten die de neerslag bevat van de geloofsvoorstellingen en theologische inzichten van de mensen, die de basis hebben gelegd voor de joodse en de christelijke godsdienst. In ons eigen denken over God en in onze geloofsbezinning heeft de Bijbel een terugkoppelingsfunctie: via de Bijbel worden wij telkens met deze basis geconfronteerd. Vanuit deze basis gaan wij verder. Wij zijn al verder en wij moeten nog verder: met God. Theologisch gezegd: God is niet uitsluitend bij deze basis te vinden en werkt niet alleen via zijn oude documentatiemap, maar is in de geschiedenis verder gegaan en is nu nog steeds met ons onderweg.